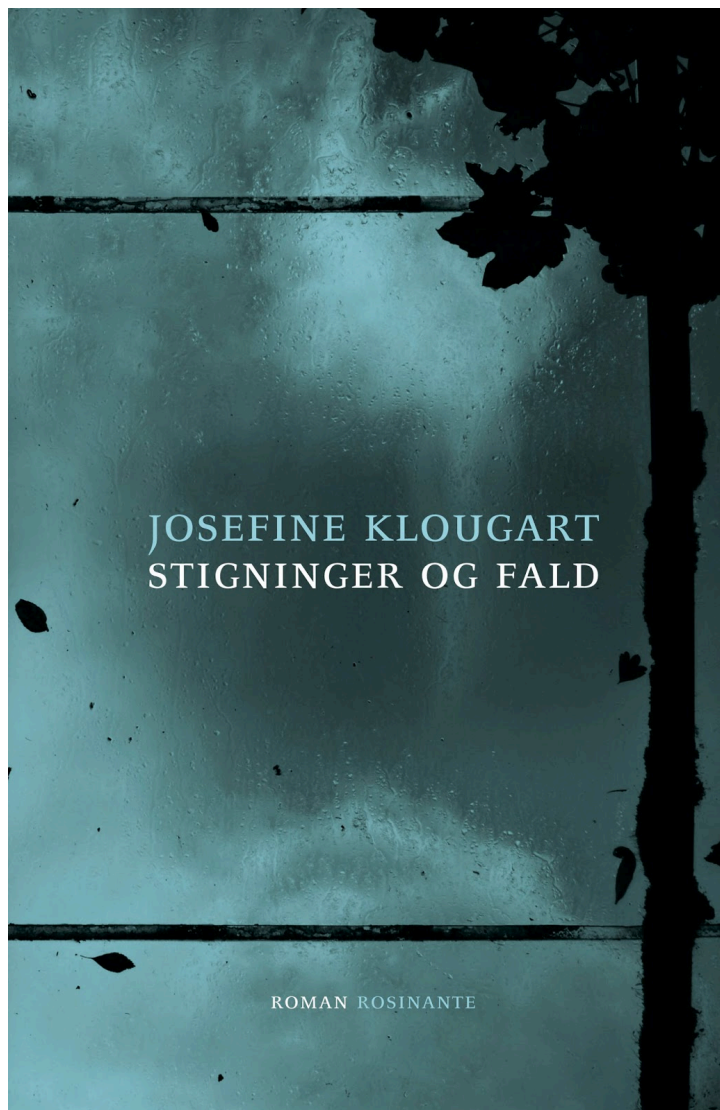

Det barnlige blik på verden

En fænomenologisk læsning af Josefine Klougart's roman *Stigninger og fald*

Bachelorprojekt v. Nordisk sprog og litteratur
Institut for Kommunikation og Kultur, Aarhus Universitet
Efterår 2016

Af Marie Svendsen, studienr. 201308353
Vejleder: Stefan Kjerkegaard

Abstract

This paper examines the novel *Stigninger og fald* (2010) by Josefine Klougart in a phenomenological perspective. Based on basic phenomenological ideas about *consciousness* and *intentionality*, I examine the female subject in the novel and her consciousness and intentions towards the surrounding world. The analysis shows how the subject is deeply dependent on feeling connected to the surrounding world, primarily in relation to her mother and to the landscape near their home. The analysis focuses especially on the subject's relationship with her surroundings and her striving towards establishing a connectedness to these. She tries to do this through a language anchored in the real world, but fails to maintain a persistent connectedness to the world. Thus, a core theme in the novel is a child's necessary recognitions of some fundamental conditions in human life, solitude among others. A core theme in the novel as well as in the entire authorship is the hope to overcome solitude and the feeling of alienation through a precise description of one's experiences with the world. Klougart's choice of themes, which are concerned with basic conditions of human life, can be seen as a reaction towards globalisation, which makes the framework of human life elusive and intangible. However, the themes discussed in the novels do concern experiences that are still essential in human life.

Indholdsfortegnelse

Indledning	4
Teori	5
<i>Fænomenologi</i>	5
<i>Litterær fænomenologi</i>	6
<i>Stedsteori</i>	8
Analyse	9
<i>Præsentation af romanen</i>	9
<i>Jeget</i>	10
<i>Sprog</i>	14
<i>Familien</i>	15
<i>Landskabet</i>	19
<i>Sprogets forbindelse til verden</i>	23
Perspektivering	26
<i>Det fænomenologiske blik</i>	26
<i>Klougart i et samtidsperspektiv</i>	29
Konklusion	30
Litteraturliste	31

Indledning

Josefine Klougarts roman *Stigninger og fald* (2010) er en skildring af en barndom på Mols og et barns møde med verden, særligt familien, landskabet og forskellige stemninger. Det er en roman, der handler om at lære en kompleks verden at kende og at stræbe efter at opleve samhørighed med andre mennesker, men også om at stifte bekendtskab med ensomhed og følelsen af at være fremmedgjort.

Jeg vil i denne opgave foretage en fænomenologisk læsning af Klougarts roman. Jeg vil først i et teoretisk afsnit introducere til fænomenologi og forskellige litteraters bud på, hvordan man kan tilgå en litterær analyse fænomenologisk. Fænomenologi handler om, hvordan mennesker møder og erfarer verden og dens fænomener, og hvad der karakteriserer menneskets interaktion med verden. Nogle centrale begreber, som fænomenologien introducerer, og som den litterære fænomenologi overtager, er *bevidsthed* og *intentionalitet* samt forestillingen om at søge tilbage til en oprindelig, intim forbundethed mellem menneske og verden.

Jeg vil dernæst analysere romanen med en fænomenologisk tilgang. Romanen er fortalt retrospektivt af et voksent fortællerjeg, men giver et levende og troværdigt indblik i dette jeks barnlige perspektiv på verden. Således kan romanen siges at repræsentere en barnlig bevidsthed, der møder verden, og centralt i romanen står en undersøgelse af forholdet mellem subjekt og omverden, og af hvordan disse påvirker hinanden gensidigt. Jeg vil undersøge, hvad der karakteriserer det barnlige jeks bevidsthed, tilgang til verden og intentionalitet i mødet med den. Jegets grundlæggende stræben efter at nå en samhørighed med verden og med andre mennesker gennem sproget ligner fænomenologiens stræben efter at nå tilbage til en oprindelig, intim og prærefleksiv forbundethed med verden, hvilket imidlertid er umuligt at gennemføre, fordi forbundetheden ophører, idet mennesket begynder at italesætte og reflektere over den. Derfor er jegets erkendelse af ensomheden som et vilkår i den menneskelige tilværelse også en central problematik.

Efter min analyse vil jeg se på, hvilke tendenser i romanen der går igen i Klougarts øvrige forfatterskab, og hvordan hendes litteratur kan siges at have en fænomenologisk tilgang til verden. Jeg vil også her reflektere over, hvordan Klougarts tematikker kan forstås i relation til samtiden, og hvorfor den fænomenologiske tilgang til verden synes at have genvundet en relevans i litteraturen i dag.

Teori

Fænomenologi

Fænomenologi er en filosofisk retning, der blev grundlagt af Edmund Husserl i begyndelsen af 1900-tallet og betyder "læren om det, der viser sig" (Thøgersen 2004: 21, 25). Husserl var interesseret i, hvordan mennesket erkender verden, og fænomenologien, der siden har delt sig i forskellige understrømninger, handler således grundlæggende, om hvordan fænomener fremtræder for og erfares af et subjekt i verden (Illum Hansen 2010: 100-101). Ulla Thøgersen skriver, at "fænomenologien vil beskrive de almene menneskelige erfaringsstrukturer, der gør, at fænomenerne træder frem for mennesket i en allerede erfaret verden" (Thøgersen 2004: 22).

Nogle væsentlige begreber i fænomenologien er bl.a. *bevidsthed* og *intentionalitet*. Forbundet med interessen for menneskets måde at erfare fænomener på er interessen for den menneskelige bevidsthed. Denne siges at være karakteriseret ved en særlig måde at være rettet mod fænomenerne i verden på, en særlig intentionalitet, som skal forstås i bred forstand og indbefatter alle mulige måder at rette sig mod og have intentioner med verden på (Illum Hansen 2010: 100-101). Denne intentionalitet skaber desuden en særlig forbindelse mellem den subjektive bevidsthed og verden (Jørgensen 2003: 11). En central pointe i fænomenologien er desuden, at subjektet og objektet er nært forbundne og ikke kan adskilles i den ellers klassiske subjekt-objekt-dikotomi.

En af de senere centrale fænomenologer, Maurice Merleau-Ponty, taler om, at der er en grundlæggende, umiddelbar og intim relation mellem subjektet og verden, som man skal finde ind til. Dette er en relation, der eksisterer prærefleksivt, altså før mennesket begynder at reflektere over og italesætte den gennem sproget. Fænomenologiens bestræbelse ligger altså, ifølge Merleau-Ponty, i at beskrive denne umiddelbare oplevelse af verden (Thøgersen 2004: 21). Samtidig pointerer fænomenologien, at det netværk af erfaringer, mennesket gør sig, er så komplekst, at det er umuligt fuldkommen at beskrive det med sproget, men at man med sproget alligevel kan optegne nogle grundlæggende strukturer. Merleau-Ponty skiller sig bl.a. ud fra andre fænomenologer ved at betone kroppens (fremfor bevidsthedens) vigtighed i perceptionen og erfaringen af verden. Det er menneskets kropslighed og den dertil knyttede

evne til at sanse, der muliggør erfaringen af verden. Kroppen fungerer som medium mellem bevidstheden og verden: den formidler en sansebåret forståelse af verdens fænomener til bevidstheden (Thøgersen 2004: 23).

For kroppen fremstår verden dels som velkendt og dels vedvarende som ny, når ukendte sider af den erfares. At erfare verden er således en vekselvirkning mellem at være i det genkendelige og at erfare nye, fremmede elementer, som må integreres i det allerede etablerede verdensbillede. Der kan således hele tiden potentielt finde udvidelser af dette billede sted, når nye perspektiver inddrages (Thøgersen 2004: 23). Merleau-Ponty betoner den kropslige, sanselige erfaring som den primære kilde til forståelse af verden, men anerkender også menneskets evne til dernæst at reflektere over dets oplevelser med verden og dens fænomener. Refleksionen skal bruges, når man vil forsøge at forstå de prærefleksive erfaringer i verden. "Fænomenologien skal i Merleau-Pontys forståelse ses som en reflekterende praksis, hvor vi beskriver vores erfaringer af verden" (24), skriver Ulla Thøgersen (2004).

Litterær fænomenologi

Hvordan kan man bruge fænomenologiens begreber om bevidsthed, intentionalitet og erfaringsmåder i en litterær analysepraksis? Dette er forskellige litteraturer kommet med deres bud på. Litteraturen Bo Hakon Jørgensen beskriver i bogen *Intentionalitet* fænomenologi som en "bevidsthedslære, om hvad vi gør ved verden, idet vi beskæftiger os med den. For vi vil altid noget med verden, vi har intentioner med den" (Jørgensen 2003: 14). Det enkelte menneskes intentionalitet farver desuden dets opfattelse af verden (Ibid. 14). Det er altså fænomenologiens fokus på menneskets måde at se, erfare og intentionelt tilgå verden på, som han mener kan overføres til litterær analysepraksis.

Man kan ifølge Thomas Illum Hansen se den litterære tekst som et udtryk for en intentionel bevidsthed rettet mod den fiktive, beskrevne verden: som "et intentionelt mønster, en måde at rette sig mod verden på" (Illum Hansen 2010: 101). "Værket har en hensigt, det vil noget; det er en motiveret handling", skriver Hakon Jørgensen, og den fænomenologiske analyse anskuer han som "en slags afklaring af, hvordan bevidsthed former sig, og hvordan virkeligheden er indrettet" (Jørgensen 2003: 10). En afdækning af, hvad der kendetegner værkets overordnede intentionalitet, bør altså stå centralt i analysen.

Jørn Vosmar præsenterede allerede i 1969 i artiklen "Værkets verden, værkets holdning" (1969) et konkret bud på, hvordan man kan gå til en litterær tekst fænomenologisk. Vosmar skriver, at et værk ikke blot omtaler en erfaring med verden, men selv er "en situationsbunden erfaring, der rummer en fylde af ir- eller arationelle momenter" (Vosmar 1969: 79); en "forestillet virkelighedsoplevelse" (Ibid. 80). Det er den verden, som erfaringen præsenterer, analysen må tage udgangspunkt i. Her kan man spore fænomenologiens idé om at tage udgangspunkt i den sanselige verden og menneskets umiddelbare erfaring af den. Vosmar skelner mellem det, han kalder *værkets verden* og *værkets holdning*. Gennem en analyse af værkets verden når man til en bestemmelse af den mere komplekse størrelse, værkets holdning. Denne defineres som "en menneskelig forholdsmåde over for tilværelsen som totalitet"; "en måde at opleve verden som helhed på, en måde at være til på, en måde *at have verden på*" (Ibid. 80). Dette begreb ligner fænomenologernes begreb om intentionalitet i sin karakter af at være en grundlæggende måde at forholde sig til verden og tilværelsen på. "Påvisningen af værkets holdning sker ved, at man udpeger et netværk af relationer mellem de forskellige betydningsenheder", skriver Vosmar (Ibid. 88). At afdække et sådan netværk af relationer ligner ligeledes Merleau-Pontys ideal om at afdække et subjekts erfaringsstrukturer i verden.

Vosmar mener, at man i sin bestemmelse af værkets holdning må tage udgangspunkt i fire eksistentialer: *tid*, *rum*, *omverden* og *jeg*. Disse fire er grundlæggende forhold, der er bestemmende for vores oplevelse af verden: "alt hvad der kan siges om holdningen i et værk kan føres tilbage til og forstås ud fra de fire eksistentialer" (Ibid. 90). Selvom de tematisk kan adskilles, er de i praksis altid forbundne og implicerer hinanden.

Jeg vil i min analyse af *Stigninger og fald* tage udgangspunkt i romanen som et udtryk for en bevidsthed, "et intentionelt mønster, en måde at rette sig mod verden på" og undersøge, hvad der karakteriserer jegets bevidsthed og intentionalitet. Derudover vil jeg foretage en analyse af verdenslaget, særligt moren og landskabet, frem mod en bestemmelse af værkets holdning. Jeg vil altså primært fokusere på to af Vosmars eksistentialer: *jeg* og *omverden*. Det vil jeg, fordi romanen primært skildrer forholdet mellem disse to instanser, og hvordan jeget møder og erfarer omverdenen. Dog spiller fornemmelsen for *tid* og *rum* en rolle i romanens karakteristiske, komplekse stemningsbilleder.

Stedsteori

En underkategori til omverdenseksistentialet kan siges at være stedet. Nogle bestemte steder spiller en central rolle for jeget i romanen, hvorfor jeg her kort vil redegøre for stedsteoriens centrale idéer som en basis at undersøge steders betydning i romanen ud fra.

Stedsteori er relateret til fænomenologi, idet de begge tager udgangspunkt i det umiddelbare, sansende møde mellem et subjekt og omverdenen og deres intime forbundethed (Mønster 2009: 361). Steder har af flere årsager stor betydning for mennesker: dels har mennesker et basalt behov for at knytte sig til og identificere sig med steder, og dels er steder med til at forme et menneske og dets identitetsdannelse.

”Stedet er den form for rumlighed eller spacialitet, som menneskets liv udfoldes i. Det er konkret, sanseligt, forbundet med betydning og således grundlæggende eksistentielt ladet. Menneskets liv foregår på steder og netop når vi investerer liv og mening i en given lokalitet, kan der opstå et sted.” (Mønster 2009: 361)

Louise Mønster definerer bl.a. stedsbegrebet ud fra en klassisk skelnen mellem *rum* og *sted*, hvor *rum* forstås som noget abstrakt og enhedsligt og *sted* som noget konkret, sanseligt og eksistentielt (Mønster 2009: 364). Stedet er en relativ størrelse, der først opstår og får en særlig, meningsfuld ladning ved en menneskelig tilstedeværelse eller interaktion med det – der findes ikke steder uden mennesker (Ibid. 359). Dan Ringgaard skriver også om mennesket og stedets relation, at ”det sansende, handlende og tegnproducerende subjekt går i en slags forbindelse med sine omgivelser, og der opstår en mellemzone” (Ringgaard 2013: 159). Her ses igen fænomenologiens fokus på mødet mellem subjekt og verden (eller stedet) med kroppen som erfarende, formidlende mellemlid.

Jeg vil i min analyse se på, hvordan landskabet som et centralt sted i Klougarts roman fremstilles, og undersøge, hvad der karakteriserer relationen mellem jeget og landskabet samt hvilken gensidig påvirkning de to har på hinanden.

Analyse

Præsentation af romanen

Romanen *Stigninger og fald* består af korte afsnit af forskellig karakter, hvoraf nogle skildrer specifikke personer eller begivenheder (hverdagssekvenser, legeaftaler, begravelser, en nytårsaften mm.), nogle fokuserer på statiske, nærgående beskrivelser af hjemmet eller landskabet omkring det og andre kredser reflekterende om forskellige metatekstuelle emner (f.eks. hvordan man bedst sætter ord på verden). De forskelligartede afsnit giver samlet set et nuanceret indblik i den skildrede barndom og jegets oplevelse af den. Opbygningen af romanerne, hvor en række afgrænsede begivenheder præsenteres uden at være direkte forbundet i en lineært narrativ, synes desuden at mime, hvordan barndomsminder kommer sporadisk til en voksen bevidsthed, og formen afspejler således også, at romanen er et udtryk for en bevidsthed.

Blikket og det at sanse og beskrive verden er en central tematik i romanen. Dette kommer til udtryk ved det nysgerrige, undersøgende blik på verden, som romanens nærsansende omverdensbeskrivelser synes at mime: et blik jeget anlægger for at komme tæt på omverdenens fænomener i forsøget på at forstå dem. Derudover er der en optagethed af øjet og blikket, som ikke bare refererer til synssansen, men den totale sansning og udgør grundlaget for, at mennesket kan erfare og siden refleksivt beskrive verden.

Jegets sansning af verden kan dels ses som en selvstændig, umiddelbar handling og dels som led i en stræben efter at forstå verden på et højere plan med dens forskellige fænomener, strukturer og forbindelser. På et overordnet plan kan romanen således også siges at beskrive et barns komplekse møde med og forsøg på at forstå verden, hvorunder hun også stifter bekendtskab med nogle grundlæggende følelser og stemninger knyttet til det at være menneske.

Klougart manifesterer i sin roman en fænomenologisk tilgang til verden på flere måder. Først og fremmest giver romanen et indblik i en bevidsthed, der er styret af nogle bestemte intentioner med verden. Romanen giver en sanselig og detaljeret beskrivelse af omverdenen på samme måde, som øjet og den sansende krop meddeler verden til bevidstheden. Derudover er romanen fænomenologisk ved dels at beskrive det umiddelbare, prærefleksive

møde med verden og fænomenerne (fra det barnlige perspektiv), og dels at reflektere over dette møde med verden (fra det voksne perspektiv). Således giver romanen både et indblik i en kompleks, prærefleksiv oplevelse af verden og den refleksive gengivelse af denne.

Gennem en analyse af, hvad der karakteriserer jegets bevidsthed, intentionalitet og møde med omverdenen samt de følelser og stemninger, disse møder afsætter i jeget, vil jeg forsøge at bestemme romanens overordnede holdning og tematikker.

Jeget

Romanen er fortalt af en voksen førstepersonsfortæller, der retrospektivt ser tilbage på en række barndomserindringer og genoplever dem fra det barnlige perspektiv. Jeget refererer således både til den voksne og barnlige udgave af pigen og kvinden Josefine. En række elementer understreger den tidsmæssige forskydning mellem fortællingens tidspunkt og fortællertidspunktet, som f.eks. at romanen indledes i datid, selvom den i øvrigt er fortalt i nutid: "Det efterår fik jeg en hest" (Klougart 2010: 7)¹. Andre udsagn markerer refleksivt den tidsmæssige forskydning, f.eks.: "selvom jeg aldrig blev større, blev det aldrig sådan igen" (122). På trods af tidsforskydningen lykkes det den voksne fortæller at gengive et troværdigt barnligt perspektiv på verden. En række elementer bidrager hertil. Dette gælder bl.a. den dominerende nutidsform, som gør skildringen levende og nærværende. De detaljerede, sanselige omverdensbeskrivelser synes desuden at mime barnets nysgerrige, undersøgende blik på verden, som hun er ved at lære at kende:

"Der ligger søer i vindueskarmene, vi tørrer vasketøjet inde, det hænger på tørresnore under loftet; det regner. Min mor åbner et vindue, et stød på den nederste sprosse, gummilisten i karmen slipper med et ugideligt sug (...)" (9)

Et andet element, der gør perspektivet barnligt er, at mødet med verden er beskrevet med en særlig, barnlig sensibilitet: jeget er uhyre opmærksom på omverdenen og andre mennesker og er meget sensibel overfor stemninger og følelser. Oplevelser af ensomhed eller

¹ Ved efterfølgende citeringer fra Klougart (2010) noteres blot sidetal i parentes.

fremmedgjorthed i relation til ellers velkendte dele af omverdenen, f.eks. hjemmet og moren, opleves meget overvældende. Dette vil jeg komme mere ind på i et senere afsnit.

Sensibiliteten kommer også til udtryk i passager, hvor nogle ikke umiddelbart triste situationer opleves som overvældende triste, som da jeget drømmer sig tilbage til sommer på en almindelig lørdag, hvilket opleves "næsten uudholdeligt sørgeligt" (15). Et andet sted er det festlige lejligheder, der normalt forbindes med nærvær og varme, som opleves som triste: "Jeg tænker på, hvor trist det kan være; en fødselsdag, en mortensaften i november, at sidde sammen og se den ensomhed falde over ansigterne, ind i mundene(...)" (85). Det triste består i oplevelsen af at føle sig ensom, selvom man er omgivet af mennesker. Denne erfaring knytter sig ikke kun til barndommen, men det er klart, at overvældelsen i situationen er barnets.

Det sensible perspektiv på verden kommer også til udtryk i nogle faste, sproglige vendinger, som at være "ude af sig selv" (92) eller ikke at kunne "holde ud" tænke på bestemte ting: en konflikt mellem forældrene er f.eks. "næsten ikke til at holde ud" (109). Oplevelsen af moren som fremmed giver også jeget en følelse af, at: "det er ikke til at være der for mig" (42). Ting, der opleves fremmede, utrygge eller uden for jegets kontrol, udløser en ængstelig magtesløshed i jeget.

Det barnlige, sensible perspektiv ses også i nogle passager, hvor jeget stifter bekendtskab med nogle almenmenneskelige, negative følelser som skyld og skam, som da hun f.eks. stjæler vanilje fra køkkenskabet: "Kaster et blik ud i haven, bag om ryggen, før jeg bare sluger hele den forbrydelse, vaniljen bliver.... At jeg kan gøre det. Stjæle fra min egen familie, lyve i mit eget hus." (140-141) eller får en ny, dyr køjeseng, som der er "noget stjålet over" (29). Passagerne synes at afbilde jegets første møder med disse negative følelser. Et andet sted vækker oplevelsen af at læse en bog færdig stor overvældelse: "Jeg kan ikke regne ud, om det er den måde, bogen slutter på, eller om det er selve dét, at der findes en side i den bog, der er den sidste – jeg er ude af mig selv, skrælet" (92). I oplevelsen af, at bogen har en afslutning, synes at ligge en implicit erkendelse af, at alting har en afslutning, hvilket opleves med foruroligelse.

Romanen skildrer således gennem et genlevet barnligt perspektiv oplevelsen af nogle nødvendige erfaringer, et barn før eller siden gør sig, og refererer således også til et uundgåeligt syndefald.

Noget andet, der er karakteristisk for jeget, er den stærke sensibilitet overfor stemninger. Det ses især i beskrivelserne af hjemmet og familien, hvor stemningerne ikke forklares simpelt og reduceret, men beskrives sanseligt og billedeligt i sin kompleksitet. Disse stemningsbilleder tager udgangspunkt i tingene, der er tilstede i rummet:

”Morgenen breder sig samvittighedsløst ind over formiddagen, der til gengæld forsvinder helt, bliver en tynd film i bunden af en gryde, der koger tør over blusset i køkkenet, igen. Morgenen med den sol, der er morgenes sol, breder sig i sengen, mellem mine forældre på madrassen.” (66)

”Fjernsynet larmer, ellers står alt stille, alle lyde hænger fra væggene som gardiner for øjnene, flagermus, slappe flag fra flagstængerne langs kajen, tomme pupper under svalebælker, spind under staldlofterne (...)” (153)

Samtidig påvirker fornemmelsen for tid, rum, lys, lyd og balancen mellem de tilstedeværende mennesker i et rum også disse stemningsindtryk:

”Vi rydder af, som vi plejer, men det hele er fremmed. Lyset falder anderledes” (32).

”Ikke som et fravær af lyd, men simpelthen helt konkret et fugtigt klæde over alt, hækede stykker mellem tallerkenerne, en tyssen på kalkkostenes hæse flugt over murene, af hovene i staldgulvet”(77)

Den særlige sensibilitet, som karakteriserer det barnlige møde med verden, synes at knytte sig til det at være barn og endnu ”ny” i verden; at erfare ting for første gang. Et barn tilegner sig hele tiden nye perspektiver på verden, hvilket får den til at fremstå fremmed og anderledes, og dette udløser følelser som ensomhed og fremmedgjorthed i jeget. Jeget har således en grundlæggende intentionalitet rettet mod at opnå samhørighed med andre mennesker og verden, som en måde at overkomme ensomheden på. Denne stræben efter samhørighed kommer eksplicit til udtryk i relation til bl.a. moren og landskabet, men også implicit i en tilbagevendende sang-metafor, hvor den enstemmige sang repræsenterer den

eftertragtede samhørighed. Sangen bruges f.eks. til metaforisk at beskrive landskabet som noget, der forener forskellige, adskilte elementer (138). Som sangen forener stemmer i et fælles udtryk, forener landskabet marker, veje og skel, og den bliver således et billede på den samhørighed, jeget længes efter. Sangens samhørighed giver jeget ro: "Man kunne synge, et kor kunne synge, og sangen fylde hele værelset" (22) eller "det er en fest at finde den forsamling, det kor blomsterne er i kulden, sådan et forår er overstadigt" (166).

Sangen bruges også til at beskrive stilhed, som ligesom landskabet repræsenterer samhørighed for jeget. Stilheden beskrives flere gange, igen ud fra konkrete ting, og jeget finder den ligefrem "berusende" (166). Stilheden er noget, hun finder en ro i:

"Jeg venter på den stilhed. Små huller af absolut stilhed, en udstrakt tøven, der ikke skal være andet end netop et ophold i alting samtidig; træerne, rederne, sengene, spandene, dyrene, der står stille i stalden og hviler et bagben, skiftevis det ene og det andet;(...)" (93)

Jeget sammenligner, hvad hun kalder "min stilhed" (77) med stilheden om morgenen og enstemmig korsang, hvorved stilhed bliver et udtryk for samhørighed, fordi den forener lydene, således at ingen andre lyde bryder forstyrrende ind.

Hvad jeget skriver om "min stilhed", må også forstås som en analogi til hendes indstilling til verden. I kontrast til morens "skrøbelige" stilhed, definerer jeget sin stilhed og i øvrigt alle andre stemningsbilleder gennem de konkrete ting omkring hende. Hun skriver, at "mere end fravær af lyd er min stilhed en slags lavmælt og afmålt larm: tallerkener, glas, vaser, sølvtøj, der glider med dugen af bordet og ramler sammen, allerede inden det når gulvet" (78). I kontrast til morens skrøbelige, fintfølende sind, ønsker jeget et konkret, jordnært og udadvendt sind, rettet mod tingene og verden fremfor mod sig selv. Alt, hvad hun føler, er også allerede "i tingene": "Der er intet andægtigt over min stilhed, ingen andægtighed, som ikke allerede også er i tingene, i tingenes larm" (78). Jegets bevidsthed er rettet ud ad mod tingene, hun er opmærksom på og *lydhør* overfor omverdenen, hvilket også er meget karakteristisk for romanens blik på verden i det hele taget. Denne indstilling hænger godt sammen med jegets ideal om at have et sprog, der er direkte forankret i verden og i et

fænomenologisk perspektiv håbet om at kunne genetablere en særlig forbundethed til verden. Dette vil jeg komme mere ind på senere.

Jeg vil senere undersøge, hvordan jegets særlige sensibilitet overfor og længsel efter samhørighed med verden kommer til udtryk i hendes møde med den nære omverden, dvs. familien og landskabet. Først vil jeg dog se på, hvordan sproget i romanen afspejler, at vi har at gøre med en barnlig bevidsthed.

Sprog

Sproget afspejler på flere måder, at romanen kan læses som udtryk for et barns bevidsthed. Først og fremmest er romanens beskrivelser af såvel ydre iagttagelser som replikker og tanker skrevet ud i ét, hvilket afspejle bevidsthedens sammenblandede gengivelse af begivenheder, samtaler og refleksioner. Det er en stream-of-consciousness-inspireret form, som det f.eks. ses i følgende citat, hvor der gøres brug af dækket direkte tale:

”Han kører nordbaggerne til, har allerede fået ryddet munden, men vil ikke tage gebisset ud for os, det får I mig ikke til. Tina har så meget vilje, fortæller han.” (104)

Et centralt kendetegn er, at sproget er meget lyrisk og rytmisk, som følge af flere elementer, f.eks. gentagelser: ”frem, frem, frem” (11), ”forfængeligt, forfængeligt” (64) og ”Jeg laver en remse eller jeg beder dem ind i mit fadervor om aftenen; (...) at ingen af dem skal dø fra mig, dø for min nærige hånd” (136).

Derudover rummer sproget mange unikke metaforer, som gør det legende og billedrigt, hvilket synes at mime den barnlige bevidstheds livlighed og fantasi. Metaforerne illustrerer desuden, hvordan jeget forstår nye, komplekse fænomener, som f.eks. lillesøsterens stædighed, ud fra velkendte, konkrete fænomener:

”der er så meget, hun ikke vil gøre, der er så meget modstand i hende (...); hun bliver en gren, der aldrig knækker, men bøjer sig smidigt som en tommelfinger ind i håndfladen, en danser, der folder sin krop sammen foran spejlene, sætter hænderne fladt i gulvet foran de indsnørede, de smalleste fødder, et stykke rudbrød, der brækkes på midten.” (20)

lagttagelsen af et fænomen afføder, som eksemplet viser, en række metaforiske sammenligninger, igennem hvilke det nye fænomen forstås. Dette mønster ses mange gange i romanen. Metaforerne er et udtryk for jegets behov for at forbinde og strukturere verden. De kan læses som et indblik i den intuitive, prærefleksive måde at erfare og strukturere verden på. Disse erfaringer er i udgangspunktet umulige at beskrive med sproget, da det netop bliver reflektivt, men måske kan metaforerne optegne nogle konturer af de erfaringsstrukturer, som Merleau-Ponty skrev om. Metaforerne kan fortælle noget om, hvordan den barnlige bevidsthed erfarer verden, selvom dette må gøres med den voksnes refleksion og sprog. Dog reducerer de metaforiske sprog ikke de oplevede stemninger til bestemte, definerede følelsesmærkater, men beskriver dem udfoldet og komplekst. Dan Ringgaard skriver om Klougarts metaforbrug:

”Metaforaktiviteten er ikke bare omskrivninger af følelser til konkrete, det er ikke blot en anskueliggørelse, det er en realisering af følelser, som gør følelserne sanselige (...) Følelsen af sorg er hverken en følelse eller sorg fordi den skildres i sin tilblivelse.”
(Ringgaard 2013: 162)

Dermed kan sproget altså siges at give et indblik i nogle af de prærefleksive erfaringsstrukturer, og man kan se, at Klougart også på det sproglige plan tematiserer en søgen tilbage til det prærefleksive møde med verden; Klougart skildrer, hvordan verden og stemninger opleves for det barnlige jeg, før hun bliver i stand til at sætte ord på dem.

Således underbygger sproget, at romanen repræsenterer et barns bevidsthed, dog med det voksne jeks sprog, og mimer hendes nysgerrige, sensible blik på verden og stræben efter at forstå den. Denne stræben er som nævnt et led i forsøget på at forbinde sig til verden.

Familien

Et centralt element i romanen er jegets familiemedlemmer, jegets relationer til dem samt hvilke følelser og stemninger, jeget møder her. Jeget lærer gennem disse relationer nogle essentielle ting om det at være menneske og stifter bekendtskab med nogle grundlæggende

menneskelige følelser, både hos sig selv og andre. Derudover reflekterer relationerne, særligt ift. moren, jegets stræben efter samhørighed med andre, selvom det imidlertid ofte er manglen herpå, jeget oplever i familien.

Hvad kendetegner jegets relation til familiemedlemmerne? Først og fremmest fungerer forældrene som rollemodeller for jeget. Dette afspejles i en række, detaljerede beskrivelser af disse karakterers forskellige hjemlige gøremål – beskrivelser der synes at mime jegets opmærksomme blik på forældrene, imens de gør forskellige ting, som f.eks. faren, der rører dej sammen til brød i køkkenet (13) eller moren, der skræller kartofler (89). Det barnlige jeg er fascineret af de voksnes evner til at udføre bestemte handlinger, som endnu ikke selv har en rutine i.

Forældrene spiller også en anden, vigtigere rolle som dem, der yder jeget den afgørende omsorg, tryghed og bekræftelse. Vigtigheden af denne forældrelige omsorg kommer til udtryk, da jeget trøstes af faren og ikke har lyst til at give slip på ham igen:

”Holder mig tæt ind til sig, vugger mig sådan (...) jeg mærker mig selv som et bjerg med vores far, at vi vugger sammen, som et bjerg vugger, set over nogle tusinde år (...) Selvom jeg aldrig blev større, bliver det aldrig sådan igen.” (121-122)

Romanen skildrer imidlertid i høj grad situationer, hvor denne tryghed mangler, hvilket især ses ift. moren.

Moren

Moren er det familiemedlem, der beskrives mest indgående, og som jeget har både den tætteste og mest komplekse relation til. Her kommer behovet for samhørighed tydeligst til udtryk, men det modsvares oftest af en oplevelse af distance og fremmedgjorthed. Moren skildres primært med en tunghed, sløvhed og opgiveness over sig; hun er energiforladt pga. en uspecificeret sygdom. Hun virker fraværende og isoleret fra resten af familien, hvilket bekræftes af hendes gentagne udsagn om, at hun føler sig ensom (108). En tung stemning spreder sig vedvarende fra moren til resten af hjemmet og påvirker i høj grad det sensible jeg, hvilket f.eks. ses i en sekvens, hvor moren forlader middagsbordet og går i seng:

”Vi rydder af, som vi plejer, men det hele er fremmed. Lyset falder anderledes. Det er, som har huset drejet sig nogle grader på matriklen, i søvne vendt sig, og rododendronbedene må være blevet aldeles ødelagte, fliserne må ligge og gabe (...) Aftenen er anderledes, smagen af tandpasta fremmed, natkjolen koldere end før, i tre dage, en hel årstid.” (32)

Stemningen spreder sig til alting i hjemmet, hvor alt det ellers velkendte og hjemlige gennemsyres af fremmedgjorthed. Her ses det desuden igen, hvordan stemningen beskrives ud fra de konkrete ting i hjemmet.

I en senere passage mærker jeget den stemning, morens mentale fravær spreder i hjemmet, allerede ved ankomsten til huset:

”Jeg ser mig om, og der er noget fremmede ved mit hjem, det er slet ikke til at tage fejl af. Der er en kunstlet fremmedhed i alle skyggerne, en arrogance i stenene, i stilkene, i efeuens kravlen op ad muren (...) jeg kan ikke få øje på, hvad det er (...) der er ingen flugt over det, der er ingen bevægelse, intet skred i det, ikke som der plejer at være det, en styrten nærmest.” (99)

Årsagen til den fremmede stemning i hjemmet er, at moren ligger med en forstuvet fod. Jeget føler, at ”alting er en anelse forkert, alting er krympet i skindet” og er ”svimmel af den ødelagte orden, er i glimt helt svimmel over, at der ikke skal mere til.” (100) Her ses det, hvor meget morens svækkelse påvirker jeget, som har en stærk sensibilitet overfor forandringer: det gør et overvældende, urovækkende indtryk på hende, når balancen i hjemmet forstyrres. I en anden lignende passage finder jeget moren liggende ”gennemsigtig” og ”som en bunke vasketøj, uden form, aldeles opløst” (152) på badeværelsesgulvet: ”Hun er en fremmed; jeg står ikke under hendes kjole længere, skubber ikke længere et ben und imellem hendes lår, hun er blevet den fremmede, jeg hele tiden har kendt.” (152)

En gennemgående problematik i romanen er jegets vedvarende bestræbelse efter at nå morens nærvær og bekræftelse. I nogle situationer rammes jeget af en overvældende følelse

af utryghed, idet moren forlader jeget: et sted hedder det, at hun mister "nøjagtig tre liter luft, en liter ad gangen; med hoveddørens smæk synker mine lunger ned og lægger sig som englekostumet, der bliver lagt i en flad, mørk kasse i kælderen i slutningen af december" (12). I andre situationer opleves moren udenfor rækkevidde trods hendes fysiske nærvær, fordi jegets følelse af utryghed er for stor og uoverkommelig. Dette ses f.eks. under en skoletur, hvor jeget lister sig ind for at sove hos moren, men uanset hvor tæt ind til den sovende mor, hun rykker sig, er følelsen af savn og utryghed lige stor(58). I andre situationer udløser morens vrede en stor uro i jeget, f.eks. da jeget er hos en veninde og indser, at moren er kørt hjem, utålmodig over at vente. Jegets voldsomme reaktion skildres meget billedligt:

"Min mor har allerede banket på flere gange, og hun beder mig lukke op, så vi kan komme hjem, hårdere og mere knapt hver gang (...) Jeg når slet ikke at tænke, områderne mellem de forskellige øer af ord i min bevidsthed fryser til, og ikke gradvist, men med ét; det er som et styrt fra en hest i skoven, stammerne farer opad i himmelen, til det igen bliver stille, til hun er gået." (39)

Jegets bevidsthed og tankevirksomhed går helt i stå, da hun indser, at moren er kørt og kun jeget selv "står uden et sted"(39). Her antydes også jegets store behov for at have et sted at høre til, hvad jeg vil komme ind på senere.

I en senere passage opløses hele jegets fornemmelse for verden som følge af morens vrede:

"I tre dage taler hun ikke til mig. Hun er så vred, min mor, og jeg begynder at stavre i tankerne, tvivle på selv helt små ting. Om jeg egentlig kender dem, mit tøj, om de striktøjer også er mine, mine hænder, om de så også er mine (...) Og tankerne opløser ordene, opløser en orden i mig." (63)

Manglen på morens bekræftelse gør jeget så usikker, at hun mister troen på sig selv og sin grundlæggende måde at forstå og kategorisere verden på: jegets bevidsthed bliver "mere og mere som en ødelagt tue, der styrter: alting får en ny plads og kan ikke længere genkendes"(64). De to passager viser, hvor afgørende morens nærvær og anerkendelse er for jegets selvforståelse og verdensorden. Passagerne giver samtidig en indikation om, hvordan et barns verdensforståelse må revideres, hver gang det tilegner sig nye erfaringer om verden.

Jeget synes at have en generel sensibilitet overfor oplevelsen af, at det nære og velkendte fremstår anderledes og fremmed og reagerer med uro herpå. Det underbygges også af jegets uro ved at opleve moren som fremmed i andre situationer: "Måden min mor skænker kaffe til ham på; uden på sig selv, hun bliver en fremmed i sit eget køkken, som bliver en scene bare, hvor alle tre kan sidde og føle os hjemløse." (43). I samme passage angiver den simple konstatering: "Jeg vidste ikke, at der fandtes kaffefiltre i vores hus"(42), at et brud med jegets forventning om at kende hjemmet ud og ind gør indtryk på hende. Også i relation til mormoren skildres det velkendte i et fremmed, utrygt lys: mormoren "lugter sødt og fremmed" (12) og hendes kys "bliver kolde på vores kinder" (12). Erfaringen af det velkendte som noget fremmede kan imidlertid læses som et uundgåeligt led i barnets løbende udvidelse af sin verdensforståelse.

Den sensibilitet, med hvilken relationen til moren og behovet for samhørighed er beskrevet, underbygger, at jeget genlever sit følsomme perspektiv på verden som barn. Det samme gør overvældelsen i oplevelserne af, at det velkendte fremstår som noget fremmede. Romanen kredser således også om en form for syndefald; en uundgåelig erkendelse af, at følelser som ensomhed og fremmedgjorthed også er en del af opvæksten og tilværelsen. Det giver romanen en grundlæggende alvorfuld stemning.

Landskabet

Jegets behov for samhørighed ses også i relation til landskabet omkring hjemmet, som spiller en central rolle i romanen. På et konkret niveau ses nogle detaljerede, billedlige beskrivelser af Mols-landskabet. Derudover dukker det op i mange metaforiske beskrivelser af andre fænomener, hvilket vidner om dets præsentation i jegets bevidsthed. Til sidst optræder der nogle eksplicite refleksioner om landskabets betydning for jeget og stedets betydning for mennesker i det hele taget.

Landskabsbeskrivelserne

I nogle passager fremstilles det karakteristiske Molslandskab som sagt gennem konkrete, detaljerede beskrivelser. Det fremstår som en enhed af forskellige elementer – bakker, marker og skel, der fletter sig sammen og forbindes på kryds og tværs:

"Gården ligger trukket tilbage i landskabet, gemt i landskabets navle. Den er en firkant, syet ind i bakken. Da vejen slår et slag ind mellem søen og gården løber alle linjer fra os og op, herfra synes ikke bare eftermiddagen at være en evighed, aftenen – når den kommer – en evighed; men også selve landskabet en evighed af stier og støvede grusveje." (45-46)

Landskabet skildres som en ophøjet, tidsløs natur, forbundet af forskellige linjer, og formuleringer som "landskabets navle" og "en evighed af stier" tilføjer det yderligere noget levende og mystisk. Det samme gør andre lignende, metaforiske beskrivelser

"Der er så meget luft og ro, så meget grønt og så mange usandsynlige formationer, bakker og slugter, Tinghulen som hulningen mellem kraveben, stigninger og fald i landskabet fra istiden, så man ser for sig isen, der skruer jordskorpen op og åbner landskabet som et kor af åbne tavse munde, dybe halse" (112)

Landskabet synes at fascinere jeget pga. dets storhed og urkraft, og er vigtigt for hende, fordi det udgør den fysiske ramme om hendes opvækst. Landskabet repræsenterer et åbent frirum, som giver jeget ro, i modsætning til hjemmet, der som sagt er præget af en tung, alvorlig stemning: landskabet er et sted, hvor jeget søger samhørighed, og i kraft af at landskabet også repræsenterer den store, tidsløse natur, synes det at være et oplagt sted at søge den oprindelige, umiddelbare forbundethed, som fænomenologien beskriver.

Beskrivelserne af landskabet præges samtidig af jegets subjektive farvning og projektion af indre stemninger. Dette kommer bl.a. til udtryk i forlængelse af sidst citerede landskabsskildring, hvor det hedder, at: "Der er en tjæretyk, vemodig lykke på Mols, altid, og over at se Mols, vise Mols frem(...)" (112). Det er *jegets* forestilling om Mols, der er præget af både vemod og lykke, en kompleks stemningsmæssig sammenstilling. Således afspejles jegets bevidsthed og sindsstemning i landskabsbeskrivelserne.

Landskabets sprog

Det er imidlertid ikke i de eksplicitte beskrivelser, at landskabet spiller den største rolle i romanen, men snarere i de mange metaforiske beskrivelser af andre fænomener, hvor der refereres til landskabet, og "landskabets sprog" overføres og bruges om andre fænomener. Eksempler på dette ses bl.a. i romanens indledende beskrivelse af hesten, Molly og i en passage hvor faren lægger dej til hævning. Både hesten og dejens formationer sammenlignes med landskabets:

"Det var en linje gennem dyret, som horisonten er en linje gennem landskabet, eller som en linje svunget under bugen på en lav sky over heden..." (7)

"[dejen] ligner landskabet netop der, kløftens svung mellem Trehøje på den ene side og Tinghulen på den anden, den strøm i landskabet, der samles i det øje, kilden er." (13)

Landskabets præsentation placering i jegets bevidsthed afsløres således i sproget, idet begreber brugt til at beskrive landskabet overføres til andre fænomener: det gælder f.eks. "linjer" (49), "foldet ind" (138) og "stigninger og fald" (112), som i første omgang refererer til landskabets formationer og forbindelser og siden bruges i andre kontekster. Landskabets betydning for jeget afsløres også i romanens titel, som netop er et af disse begreber i landskabets sprog. Således er det ikke blot jeget, der med sin subjektivt farvede beskrivelse, påvirker landskabet; landskabet sniger sig også ind og påvirker jegets sprog, hvilket synes at indikere en stærk gensidig forbundethed. Dette understreger følgende citat også:

"Jeg kan overhovedet ikke sige noget, der ikke har med landskabet at gøre, og det, jeg kan sige om landskabet, er, at det bliver en sang." (138)

Landskabet trænger sig konstant på hos jeget; hvis ikke i sin nære, fysiske form så i hendes sprog og bevidsthed. Således skildrer romanen også, hvordan steder ikke bare fungerer som fysiske steder, hvor mennesker kan opholde sig og høre til, men også former menneskers sprog og bevidsthed. Oplevelsen af landskabet som en "sang" markerer i øvrigt, som allerede nævnt, at jeget forbinder landskabet med samhørighed.

Refleksioner over steders betydning

I en række passager reflekteres der eksplicit over landskabet som et betydningsfuldt sted for jeget og steds betydning for mennesker i det hele taget. Steder, man som menneske har et tilhørsforhold til, har det med at *sætte sig* i en og i bevidstheden, understreger romanen gang på gang. Også jegets mor reflekterer over dette under en gåtur:

”Der er noget ved steder, siger min mor, hun ved ikke helt, hvad det er, men de folder sig ligesom sammen om én, uden at man opdager det, som et brev, der bliver foldet og sendt uden kuvert (...) Så sidder man fast, siger hun. Som i mudder.” (48)

Landskabet er ikke bare til stede som en mulig tilværelsesramme og erfaring at trække på, - det ”folder” sig om én, om man vil det eller ej, og er uundgåeligt med til at forme én. Et menneskes tilhørssteder bliver en del af dets identitet, sprog og måde at se verden på.

I en passage udspringer en tankerække hos jeget om steder og tilhørsforhold, da hun tegner en firkant i sandet. Firkanten manifesterer sig siden som et fast symbol i romanen på et område, man føler ejerskab over eller tilhørsforhold til (22-23). Senere hedder det f.eks., at jeget ”tegner en firkant rundt om mit træ” (125) som for at markere et ejerskab over det. Den første refleksion over firkanter rummer overvejelser over hjemstavnens betydning for et individ, og jeget konstaterer, at ”det, man bærer væk fra hjemstavnen, fra *sit sted*, det bærer man ind i ansigtet” (22) og fortsætter:

”Hjemstavnen er det sted, firkanterne bliver tegnet i sand for øjnene, det er et rum at hænge fast i, en trækning nedad ved den ene mundvig, der ikke vil give sig og slippe, men bider sig fast, en langskaftet gummistøvle i mudderet bag højhækken, den tålmodighed, der er kæbernes, lige så sejt; den er også hjemstavnens, stedets.” (23)

De billedelige refleksioner peger på, hvordan de nære steder sætter sit præg så kraftigt i et menneske, at det næsten kan ses som fysiske afmærkninger på kroppen og i ansigtet.

Steder er ifølge stedteorien vigtige for mennesker som følge af et basalt, menneskeligt behov for at høre til steder. Dette behov kommer til udtryk mange gange i romanen, når jeget problematiserer følelser som hjemløshed og fremmedgjorthed i relation til steder eller

personer, der forventes at være velkendte og hjemlige for jeget, som hjemmet og moren. Hvor overvældende sådanne følelser opleves, sås i forrige afsnit: at være hjemløs og "uden et sted"(39) er urovækkende. Ligeledes forbindes menneskeforladte steder med utryghed, som det fornemmes i det tilbagevendende billede af et tomt sommerhus, der bruges metaforisk:

"Stuen, der står og venter på at blive forladt – eller allerede er tom og stum, står som med alle møbler dækket af hvide lagener, er et hus ved havet." (55)

Sommerhuset, der normalt repræsenterer noget rart og hyggeligt, fremstår her udhulet og trist, hvilket må have gjort indtryk på jeget, der bliver ved med at referere til det.

Følelser af hjemløshed og utryghed er grundlæggende menneskelige følelser, som, viser romanen, kan opstå i mange situationer, hvor jeget af forskellige grunde føler sig usikker og alene. Dette ses f.eks., da moren siger jegets navn i et atypisk, alvorligt tonefald og får jeget til at føle sig "hjemløs og nøgen"(47) i sin egen krop. Et andet sted er det jegets skam over at være til besvær, der giver hende følelsen: "Al den bevægelse, jeg sætter i gang, gør mig hjemløs" (43).

Det er afgørende for såvel jeget som for mennesker generelt at have et sted, man kan føle et tilhørsforhold til, og landskabet er dét sted for jeget i romanen. Dan Ringgaard skriver, at "landskabet er det der måske kan redde én fra stedet som i moderens prægning er ulykkeligt fanget imellem tryghed og flugt", og at "landskabet, det bølgende landskab med sine stigninger og fald, lover en form for frihed og en identitet midt imellem familien og verden" (Ringgaard 2013: 166). Landskabet er det sted, hvor jeget søger en samhørighed, når hjemmet fremstår fremmed og uhjemligt.

Sprogets forbindelse til verden

"Og der er en langsomhed i morgenen, som er et helt kor i én stemme. Det er den, jeg ligger og længes efter. Som man i februar længes efter lyset, som jeg senere længes efter

de rigtige ord, de rigtige sætninger og flerstemmigheden, tertsen, de helt små forskydninger” (Klougart 2010: 76²)

Jeget er meget optaget af ord og sprog og er styret af en overordnet intention om at beskrive verden. Sproget fungerer som et middel for jeget til at forsøge at opnå den forbundethed med verden, hun længes efter; hun håber på at komme tættere på verden ved at beskrive den præcist og rammende. I sin - om end subjektive - beskrivelse af verden synes hun at nå ind til noget fælles og universelt i den almenmenneskelige oplevelse af verden, hvilket tillader hende glimtvist at overkomme ensomheden og føle en samhørighed med andre mennesker og verden.

Jegets intention om at beskrive verden kommer først og fremmest til udtryk i de detaljerede, sanselige beskrivelser af omverdenen, som det f.eks. ses i følgende beskrivelser af jegets hest og farens tulipaner:

”Det var en lysebrun hoppe; hun havde en sort ål som en blød kulstreg løbende fra et punkt i panden, et sted under pandelokken, og hele vejen ned gennem manen, hvor det mørke syntes at dele sig i hundredvis af mindre vandløb...” (7)

”han kan slet ikke købe tulipaner nok; hyacinter, påskeliljer. Og stiljene er tykke som underarme, saftspændte ud over rimelighedens grænser, umådeholdent fulde af væde, umådeholdne i deres farver.” (166)

Beskrivelserne er karakteriserede ved en sproglig kredsen om fænomenerne for at beskrive dem nøjagtigt. Dette ideal kommer også til udtryk i den omvendt utilfredsstillende oplevelse af ikke at kunne bestemme og skelne farver fra hinanden:

”Gruset er et rod af sten og farver, tilpas mange sten af hver farve til, at øjet aldrig kan finde en ro i det, beslutte sig for, om det er gråt med stænk af andre farver, eller hvidt,

² Ved efterfølgende citeringer fra Klougart (2010) noteres blot sidetal i parentes.

sort, måske blåt med stænk, det er et ubestemmeligt, uredt hår, som irriterer øjnene, får dem til at løbe i vand, flimre som søgræs på bunden af en å." (117)

Når fænomenerne, der møder jegets blik, ikke kan bestemmes og kategoriseres, føler jeget uro. Behovet for at beskrive og kategorisere verden kommer også til udtryk i jegets lister, som er en måde at systematisere verden, alt fra begivenheder til skyformationer og bogtitler. En af listerne er sågar en "liste over de blomster, der hedder det, de ligner" (102), som igen peger på idealet om et sprog, der har et 1:1-forhold til virkeligheden. Flere passager rummer refleksioner herover: Et sted beskriver hun f.eks. en drøm om "et kodet sprog, hvor en bølge har ét tegn, hvor der findes et særligt tegn for jorden og måske et andet for jord, som jord findes i markerne" (47). Ønsket om et sprog, hvor alle fænomener har ét tegn, er også ønsket om et sprog, med hvilket man kan beskrive verden nøjagtigt og komme tæt på den.

Den samme problematik ses i en passage om jegets øjne, hvis særlige blå farve ingen i familien kan beskrive. Jeget forsvarer igen forestillingen om et sprog, der er tæt forbundet til verden; forestillingen om "at der er ord for næsten alt, at det drejer sig om at finde de ord og måske endda holde op med at tale om de øjne, til man har fundet det rigtige ord" (62).

Ønsket om et sprog, der gør det muligt at beskrive verden nøje, synes at udspringe af jegets gradvise erfaring af, at hendes sproget netop ikke er sådan. Hun ønsker imidlertid et sådan sprog for at kunne forbindes med verden og opleve den samhørighed, hun længes efter. At problematikken også vedrører et spørgsmål om alder og modenhed, kommer til udtryk i en samtale mellem moren og jeget, hvor de hver repræsenterer en opfattelse af sproget og hvilken relation det har til virkeligheden – opfattelser som kan knyttes til forskellen i deres modenhed (107-109). Moren konstaterer, at ord er flertydige, hemmelighedsfulde og "aldrig bare er ord" (107); hun har ikke tiltro til ordenes entydige forankring i verden. På den anden side repræsenterer jeget en naiv forhåbning om, at sproget kunne have en sådan forankring: at "ærlige ord findes (...), sande ord og sætninger af sande ord"(108). Der er således en form for syndefald indlejret i denne erkendelse: barnet forestiller sig, at det kan genetablere en brudt forbundethed til verden gennem sproget og således overkomme sin ensomhed, men må langsomt erkende det umulige heri. Moren synes omvendt at have erkendt dette og overgivet sig til den ensomhed, som hun også flere gange italesætter (41, 108). Nogle udsagn udtrykker, hvordan jeget oplever denne erkendelse og ensomheden, som følger deraf:

”den kvalme, jeg får af ensomheden, når jeg ikke længere kan tale med nogen om alt det, blomsterne kan tale om, når man rammer dem med en fod på vej hjem, arrigt, hvad bakkerne kan sige, deres stigninger og fald.” (152)

Det er således også denne erkendelse, den alvorfulde stemning i romanen er knyttet til: erkendelsen af at forbundetheden til verden er umulig at genskabe for individet, også gennem sproget; ordene er ikke tingene, men vilkårlige referenter. Ved at benævne verden med ord og sprog, opleves glimtvisse forløsninger for ensomheden, men en egentlig forbundethed til omverdenen, moren og hjemmet, kan ikke genetableres. Det synes at være en erkendelse, der er uundgåeligt knyttet til barnets overgang fra barn til voksen som en form for syndefald; erkendelsen af at ensomheden er et eksistentielt vilkår.

Perspektivering

Det fænomenologiske blik

Klougarts romaner skriver sig ifølge Dan Ringgaard ind i en ”registrerende fænomenologisk modernisme”(Ringgaard 2013: 164). Klougarts roman *Stigninger og fald* (2010) er fænomenologisk, fordi den er en undersøgelse af forholdet mellem et subjekt og dets omverden og af dette subjekts bevidsthed og intentionalitet. Romanen skildrer, hvordan det barnlige jeg påvirker og påvirkes af omverdenen, særligt moren og landskabet, og igennem sin opvækst tilegner sig nye perspektiver på verden, hvorved den hele tiden opleves som ny og ukendt for jeget. Romanen handler således også om, hvordan jegets forbundethed til verden ændrer sig i takt med, at det vokser op, hvor særligt forandringen i tilknytningen til moren opleves som et tab. Dette leder til, at jeget stifter bekendtskab med følelser som ensomhed og fremmedgjorthed. Således tematiserer romanen en afgørende overgang i menneskets udvikling, som desuden ligner den overgang mellem to stadier, som fænomenologien også taler om: dels at stå i en umiddelbar, intim forbundethed til verden og dels reflektivt at beskrive denne. Det ligner også en form for syndefald, idet overgangen synes at være et nødvendigt led i jegets opvækst og medfører, at det er umuligt at vende tilbage til det oprindelige stadie, når først man har bevæget sig til det nye. Knyttet til dette syndefald er

erkendelsen af, at menneskets tilværelse i verden grundlæggende er ensom. Samtidig længes jeget efter og søger vedvarende at genetablere en samhørighed med verden og andre mennesker.

Oplevelsen af den brudte forbundethed til verden kan anskues som et led i barnets opvækst, men også som en erfaring mennesket gør sig mange gange i tilværelsen, også som voksen. Dette ses i Klougarts andre romaner, hvor tematikken går igen og manifesteres som en grundtematik i forfatterskabet. Mange af hendes karakterer oplever af forskellige årsager, at deres forbundethed til verden er blevet brudt, og de længes efter at genetablere denne. Imens det i *Stigninger og fald* er barnets naturlige udvikling og morens sygdom, der medfører et brud i den intime tilknytning mellem jeget og moren, er det i *Hallerne* (2011) en mand og en kvindes forbundethed til sig selv og verden, måske især kvindens, der svækkes pga. deres seksuelt og psykisk destruktive forhold; i *Én af os sover* (2012) er det en kvinde, der i sorg over bruddet med sin kæreste forsøger at genfinde en forbindelse til verden, og i *Om mørke* (2013) er sorgen og tabet til stede på flere måder, bl.a. hos en ung mand, der sørger over sin fars død, hvilket medfører længslen efter en ny samhørighed med verden. I alle tilfælde synes bruddene at medføre, at subjekterne også mister forbindelsen til omverdenen og sig selv, og de føler sig ensomme, isolerede og fremmedgjorte overfor verden. Romanerne bærer derfor præg af en særlig, alvorfuld stemning; fortællingerne er fortalt og verdenerne beskrevet gennem et subjektivt filter præget af trist og alvorfuld refleksion.

Fælles for karaktererne i Klougarts romaner er også deres forsøg på at genetablere forbindelsen til verden gennem sproget. Det tematiseres implicit, som allerede beskrevet i forrige afsnit, i Klougarts karakteristiske nærsansende, registrerende sprog, som afspejler forsøget på at forstå og forbinde verden; at "trække streger" mellem punkter i verden, som kvinden i *Hallerne* (2011) tænker:

"Hun kender ingen *måder*. Hun kender fugle, bladenes form, hun trækker streger mellem tal i malebøger, og hun ved, hvilke blade der hører til hvilke træer, og hun kender alle navne." (Klougart 2011: 76)

De forhåbningsfulde refleksioner over et sprog, der er direkte forbundet til verden og problematiseringen af sprogets grænser og muligheder tematiseres også mere eksplicit, f.eks. hos den kvindelige hovedperson i *Én af os sover* (2012):

”Hun vil, at der skal være dén sammenhæng. Det, der er i sproget, og det, der er.”
(Klougart 2012: 53)

”Man vil tættere på. En gang imellem sker det alligevel, så lykkes det på en eller anden måde, at *få adgang* (...) alting handler om at komme tættere på (...) jeg har brug for et andet blik, en anden stemme at dele det med, det er for tungt, og jeg skriver i *forventningen*.” (Klougart 2012: 41-42)

Citatet illustrerer, at målet om at komme tættere på verden ved at beskrive den kun lykkes glimtvis. Den samme refleksion ses hos subjektet i *Om mørke* (2013):

”For det meste taler jeg om noget jeg savner, dagene. For det meste tror jeg på, at der er en form for os to at finde til ro i (...) Noget der kan sætte os i forbindelse med verden, på lige fod ligesom.” (Klougart 2013: 21)

Oplevelsen af den brudte forbundethed til verden har som konsekvens, at karaktererne giver sig hen til en nærsansende, opmærksom tilgang til verden og et sprog, der tager udgangspunkt i tingene, som de fremstår, for på den måde at forsøge at forbinde sig til verden igen.

Klougart beskriver selv *Om mørke* som ”den sansede indgang til at tale om tab” (Astrup 2014: 18:51), og denne definition gælder egentlig hele forfatterskabet: Klougarts romaner handler om at vende tilbage til den konkrete, sanselige verden efter et brud eller tab – altså at påtage sig en fænomenologisk tilgang til verden – og om at forsøge at genetablere en forbindelse til verden. Dette understøtter Klougarts sprog også: dels ved at insistere på at beskrive den subjektive og prærefleksive oplevelse af verden i al sin sanseligt udfoldede kompleksitet, fremfor at reducere den til f.eks. bestemte følelsesmærkater; og dels ved at mime en fænomenologisk måde at erfare verden på gennem metaforerne, hvor verdens sanselige

fænomener forstås gennem sammenligninger med hinanden og således forbindes ud fra deres sanselighed fremfor gennem en rationel oversættelse eller forklaring. Således ligner de overordnede intentioner i karakterernes bevidstheder i høj grad fænomenologiens ideal om at vende tilbage til tingene og den umiddelbare, oprindelige måde at erfare verden på.

Romanen *Stigninger og fald* og fænomenologien kan dog også siges at have en grundlæggende problematik tilfælles, som vedrører sprogets begrænsninger. Forsøget på at beskrive nogle prærefleksive erfaringer og erfaringsstrukturer med sproget, i romansubjektets tilfælde med hensigten om at nå en forbundethed til verden, kan ikke fuldkommen lykkes. Det skyldes, at beskrivelsen af disse erfaringsstrukturer nødvendigvis må gøres vha. sproget og refleksionen, som også samtidig bevæger sig væk fra erfaringen mod refleksionen. Den samme problematik ses også på et andet niveau i romanen i form af det dobbelte perspektiv: det voksne jeg forsøger at nærme sig sit barnlige perspektiv på verden og kan kun gøre dette gennem sit voksne sprog og sin bevidsthed, hvorved beskrivelsen aldrig fuldkommen kan mime eller blive helt identisk med det barnlige jeks oplevelse af verden.

Klougart i et samtidsperspektiv

Hvad skyldes Klougarts optagethed af disse essentielle tilværelsesproblematikker? Hvordan kan den forstås i relation til samtiden?

Klougarts samtid, vores nutid, er som følge af især globalisering en tid, hvor alting spredes og verden er i konstant bevægelse; tilværelsen folder sig ud over store fysiske afstande og er ikke længere begrænset til den nære verden. At Klougart i sit forfatterskab fokuserer på nogle essentielle vilkår i den menneskelige tilværelse, kan således ses som en manifestation af, at disse stadig gør sig gældende på trods af, at verden forandrer sig, og grænser flytter sig. Klougarts litteratur kan ses som en modreaktion på disse tendenser, idet den samler sig om de nære steder – dem, som måske netop med god ret kan kaldes *steder*, fordi de udgør det rum, hvori mennesket faktisk udfolder sin tilværelse og lærer at forstå sig selv, som f.eks. landskabet på Mols gør det for jeget i *Stigninger og fald*. Klougart beskriver og reflekterer over nogle grundvilkår og erfaringer, som uanset hvad stadig er centrale i menneskets tilværelse: dels behovet for tilhør, samhørighed og forbundethed og dels de uundgåelige erfaringer af tab, ensomhed og fremmedgjorthed.

Konklusion

Jeg har i denne opgave analyseret Josefine Klougarts roman *Stigninger og fald* med afsæt i fænomenologiens begreber om *bevidsthed* og *intentionalitet* og den litterære fænomenologiske idé om at læse en litterær tekst som udtryk for en bevidsthed karakteriseret ved et bestemt "intentionelt mønster", som Thomas Illum Hansen beskrev det (Illum Hansen 2010: 101). I min analyse undersøgte jeg således, hvad der karakteriserede romanens subjekt, dets bevidsthed, intentionalitet og måde at møde og erfare verden på.

Stigninger og fald giver et indblik i et barns bevidsthed og perspektiv på verden - et perspektiv, der er særligt karakteriseret ved en stærk sensibilitet overfor omverdenen og en længsel efter at opleve samhørighed, særligt udtrykt i relationen til moren og landskabet. Jeget stræber efter at strukturere, forstå og forbinde sig med verden, hvilket også kan siges at være jegets primære intention i mødet med verden. Jeget bruger sproget som middel hertil, hvilket dog kun lykkes glimtvis. Således er romanen en skildring af, hvordan et barnligt jeg stræber efter samhørighed og tilhør, men også af hvordan hun gør sig nogle grundlæggende erfaringer om tab, ensomhed og fremmedgjorthed. At man grundlæggende er alene, men altid vil stræbe efter samhørighed vha. sproget, kan med Vosmars terminologi også siges, at være værkets overordnede holdning. Samtidig ligner denne stræben efter at beskrive sine erfaringer af verden fænomenologiens stræben efter at beskrive nogle umiddelbare, prærefleksive erfaringsstrukturer. Problematikken i både romanen og fænomenologien er imidlertid, at den refleksive beskrivelse af et menneskes erfaringer med verden uundgåeligt bringer én væk fra disse erfaringer fremfor tættere på.

Disse tematikker går igen i Klougarts forfatterskab, som overordnet beskæftiger sig med forskellige menneskers oplevelser af sorg, tab og ensomhed og deres forsøg på at overkomme disse negative erfaringer med hjælp fra sproget. Tematikkerne kan endvidere forstås i relation til vores samtid som et udtryk for en tilbagevenden til nogle essentielle og tidsløse problematikker i tilværelsen, som er gældende uanset, at tiden og globaliseringen gør rammerne for tilværelsen flygtigere. At føle tilhør og samhørighed med sin verden er stadig et grundbehov i mennesket og behandles måske bedst i relation til det nære i tilværelsen, som f.eks. familien og de steder, der former én som menneske.

Litteraturliste

Bøger/artikler:

Illum Hansen, Thomas (2010): Fænomenologisk læsning. *Litteraturens tilgange*. Red. Fibiger, Johannes. 99-126

Jørgensen, Bo Haakon (2003): *Intentionalitet – om litterær analyse på fænomenologisk grundlag*. Syddansk Universitetsforlag.

Klougart, Josefine (2010): *Stigninger og fald*, 1. udgave, Rosinante

Klougart, Josefine (2011): *Hallerne*. 1. udgave. Rosinante

Klougart, Josefine (2012): *Èn af os sover*. 1. udgave. Rosinante

Klougart, Josefine (2013): *Om mørke*. 1. udgave. Gladiator

Mønster, Louise (2009): At finde sted. *Edda*, Bind 109, Hæfte 4, s. 357–371

Artiklen er lokaliseret d. 02.12.16 på:

https://www.statsbiblioteket.dk/au/?locale=da#/search?query=at%20finde%20sted&recordId=summon_FETCH-idunn_primary_371219313

Ringgaard, Dan (2013): Kort over stedet og stedet hos Klougart. *Skandinavien i tid och rum*. Centre for Scandinavian Studies Copenhagen-Lund (CSS), s.157-167

Thøgersen, Ulla (2004): *Krop og fænomenologi – en introduktion til Maurice Merleau-Pontys filosofi*.

Vosmar, Jørn (1969): Værkets verden, værkets holdning. *Kritik*, nr. 12, 76-107

Medier:

Astrup, Morten Maegaard (2014): *Månedens forfatter: Josefine Klougart om "Om mørke"* (podcast), Københavns biblioteker, onsdag, 4. juni, 2014, kl. 12:58. Podcasten er lokaliseret d. 12.12.16 på: <https://bibliotek.kk.dk/temaer/mdbog/blog/podcast-moerke-josefine-klougart>